De scheepswerf Schut Martenshoek

Hans Faber maart 2020

Toen we in 2008 onze Bondeux (toen nog Waterman) kochten, zat er nog een scheepsplaatje in van Scheepswerf Schut Martenshoek. Binnen de Oude Glorie had ik wel eens over die werf gehoord, maar daar was alles mee gezegd. Toch waren er meerdere Oude Glorieschepen bij Schut gebouwd: behalve onze Bondeux waren dat de Castor, d'Otter, Josje, de Narwal en de Old Lady. Er zou dus wel het nodige over die werf bekend zijn. Maar dat was niet het geval. In de boeken van de Oude Glorie stond er niets over en ook bij de leden was er niet veel over die werf bekend. Die zou ergens in Groningen hebben gelegen maar nu niet meer bestaan. Dat was alles wat ik te weten kwam. En als eigenaar van een varend erfgoedschip wil je toch meer weten over de werf waar je schip is gebouwd. Waar lag Martenshoek? Wat voor een soort scheepsbouwgebied was dat? Waar lag Schut Martenshoek? Wat voor schepen soort schepen waren daar gebouwd? Tot wanneer was die werf in bedrijf geweest? Dát wil je weten. Dus ging ik op zoek.

Het scheepsplaatje van Schut Martenshoek

De zoektocht

In m'n zoektocht bezocht ik natuurlijk de nodige algemene internetsites. Daarnaast ging ik op bezoek bij de noordelijke scheepvaartmusea in Groningen en Sneek, nam ik contact op met de Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer en doorzocht ik de vooroorlogse Waterkampioenen van de ANWB. Aan het eind van dit artikel heb ik de gevonden bronnen opgenomen.

De locatie van Martenshoek

Martenshoek was vroeger een afzonderlijk dorp, maar het is nu een industriegebied, dat ligt direct ten zuiden van het Winschoterdiep en direct ten westen van de kern van Hoogezand. Naast industrie had het gebied op 1 januari 2018 ook nog 615 inwoners. Zie onderstaand kaartje.

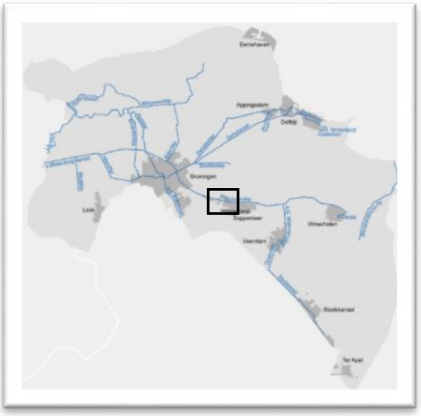

Martenshoek (prov. Groningen), ten westen van Hoogezand, ten zuiden van het (oude) Winschoterdiep

Het Winschoterdiep loopt van Groningen naar Winschoten. Het kanaal is in drie delen aangelegd. Het eerste deel, het Schuitendiep tussen Groningen en Foxhol, is gegraven rond 1400. In het begin van de 17e eeuw volgde het tweede deel tussen Foxhol en Zuidbroek en rond 1635 het laatste deel naar Winschoten.

Het kanaal liep oorspronkelijk dwars door de bebouwde kommen van Hoogezand en Sappemeer. Dat werd voor de scheepvaart steeds lastiger door de vele bruggen en sluizen daar. Al vóór de WOII werd besloten een nieuw kanaal te graven ten noorden van die twee plaatsen, maar door de oorlog kwam het daar niet meer van. De aanleg van het nieuwe Winschoterdiep startte daardoor pas in de 50-er jaren van de vorige eeuw. Omstreeks de zelfde tijd werd het centrale deel van het oude kanaal in de kernen van Hoogezand en Sappemeer gedempt. Alleen ten westen van Hoogezand en ten oosten van Sappemeer bleven nog delen van het oude kanaal als doodlopende stukken over. In de jaren vóór de WOII – de voor ons meest interessante periode – functioneerde dus nog steeds het "oude" Winschoterdiep; het "nieuwe" Winschoterdiep bestond toen nog niet. De navolgende kaartjes geven een idee over de situatie in het midden van de 19e eeuw.

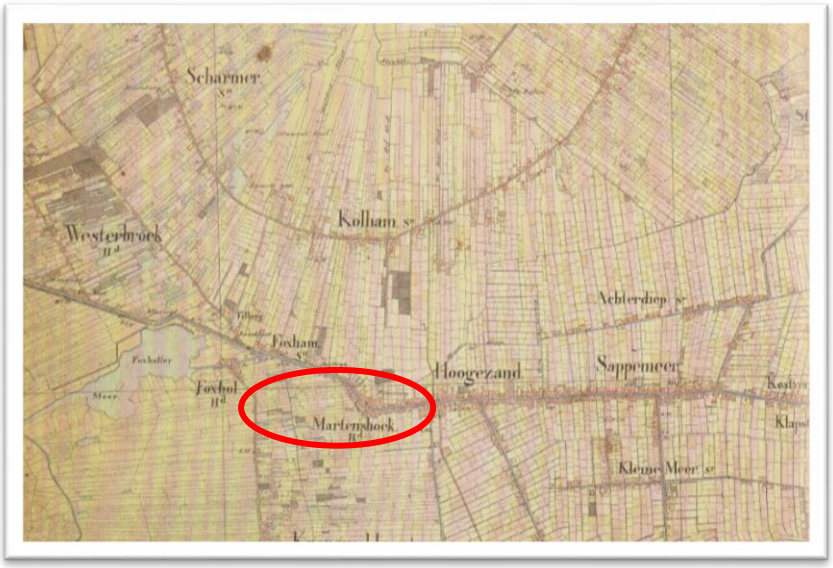

Het Winschoterdiep en Martenshoek in het midden van de 19e eeuw.

De scheepsbouw in Martenshoek

De scheepsbouw in Martenshoek ontstond bij ten westen van de zeer druk gebruikte sluis in het (oude) Winschoterdiep, aan de westkant van de kern van Hoogezand. In 1652 werd al melding gemaakt van een werf bij de sluis, maar vanaf circa 1700 nam het aantal werven ten westen van de sluis sterk toe. Dat kwam doordat de scheepsbouw veel last ondervond van de vele bruggen en sluizen in het smalle en ondiepe kanaal in het centrum. Een andere reden was dat de scheepsbouw in circa 1880 overging van houten naar ijzeren schepen. Die werden steeds groter en ook met meer herrie gebouwd. Ook daardoor was steeds meer afstand en ruimte nodig. Een belangrijke oorzaak was ook dat die grotere schepen in het smalle kanaal dwarsscheeps werden (en nog steeds worden) gebouwd en te water gelaten en, na afbouw, naar hun uiteindelijke bestemming worden gesleept. En in het centrum was dat niet mogelijk. De oudste werven lagen nog dicht bij de sluis, later werden ze steeds verder naar het westen gebouwd, tot Foxham, het Foxholterbosch, Westerbroek en zelfs tot Waterhuizen aan toe. Overigens, alle werven lagen en liggen nog steeds aan de zuidzijde van het kanaal.

Dwarsscheepse tewaterlating in het (Oude) Winschoterdiep vanaf de werf van J.W. Boerma, even te westen van de bocht in het kanaal, even ten westen van de sluis bij Hoogezand (Bron: Ansichtkaart, ontvangen van de HVHS)

Langs het (oude) Winschoterdiep lagen in de 20e eeuw een 20-tal scheepswerven. Acht daarvan lagen tussen Hoogezand en de Foxholterbrug, zes ten westen van die brug en zes nog verder naar het westen, richting Waterhuizen. Voor een buitenstaander zoals ik zijn de – turbulente - ontwikkelingen moeilijk te volgen. Zelfs met behulp van de gegevens van de HVHS was het moeilijk exact na te gaan welke eigenaren / werfbazen bij welke werf hoorden. Immers, de scheepsbouw had zich al sinds circa 1700 ontwikkeld. Sindsdien waren nieuwe werven gesticht, weer verlaten, werden weer nieuwe gesticht op vrijgekomen plaatsen, waren werven samengevoegd of gesplitst. Dit alles gebeurde door een beperkt aantal families waarvan de namen steeds terugkomen, zoals Bodewes, Hijlkema, Bijlholt etc. Soms waren eigenaren eerst bij een andere werf in de leer of daar als werfbaas aangesteld. Thans is het aantal werven sterk afgenomen doordat de schepen en de werven groter zijn geworden, locaties zijn samengevoegd of andere bestemmingen hebben gekregen, zoals een carrosseriebedrijf.

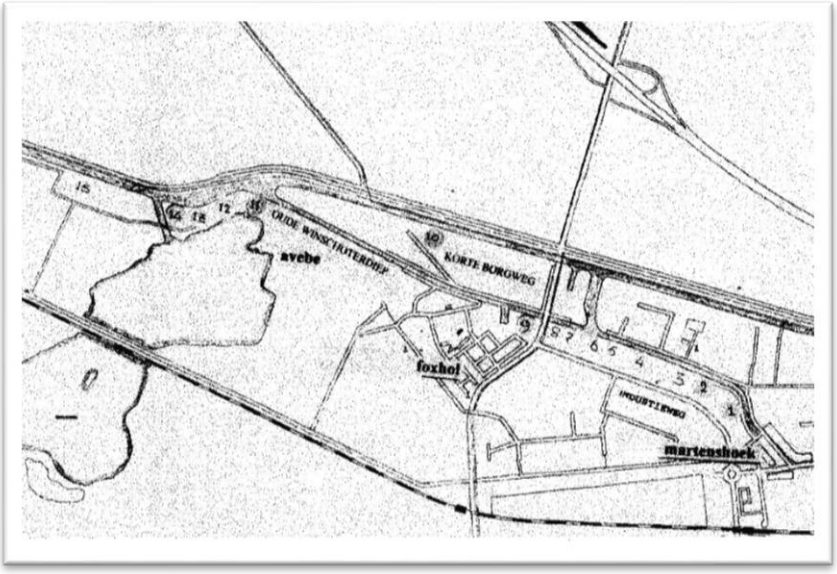

De locatie van de scheepswerven langs het (oude) Winschoterdiep in de 20e eeuw (Bron: Gerrit Stuut, in Pluustergoud, HVHS, juni 2014).

PM. Van de acht scheepswerven tussen Hoogeveen en de Foxholterbrug zijn er nu nog maar twee overgebleven: Bodewes – locatie Verstockt op locatie 3 en Bodewes – locatie Jachtwijk op locatie 5.

De locatie van Scheepswerf Schut Martenshoek

Door die turbulente ontwikkelingen was de locatie van Schut Martenshoek voor mij dus lastig te bepalen. Gelukkig waren er twee aanknopingspunten. In het artikel van Gerrit Stuut in Pluustergoud stond één zinnetje waarin de naam van Schut voorkwam: “De werf van Bijlholt, Boerma, Thiecke en Schut bevond zich op het zelfde perceel als de werf van Bijlholt, Van der Werff en Niestern”. En de locatie van de “Voormalige scheepswerf H.P.J. Thiecke, voorheen J.W. Boerma en Niestern” was in het tijdschrift aangegeven. Dat was de eerste aanwijzing. De tweede stond op de oude ansichtkaart uit 1920 die de HVHS via hun website had opgestuurd (zie de foto op de vorige pagina) en waarbij als verklaring stond: “Tewaterlating bij scheepswerf J.W. Boerma. De werf is later overgenomen door Thiecke en Schut. Geheel rechts de verstevigde kade in westelijke richting van de Foxhamsterhoofdweg”. Opvallend was, dat deze tewaterlating plaats vond vlak achter een bocht in het (oude) Winschoterdiep. En de enige bocht in het Winschoterdiep ligt vlak bij de sluis bij Hoogezand. Kortom, uit deze twee aanwijzingen was de locatie van scheepswerf Schut Martenshoek af te leiden. Zie de blauwe pijl op onderstaand kaartje. Die locatie komt overeen met locatie no. 2 op het vorige kaartje.

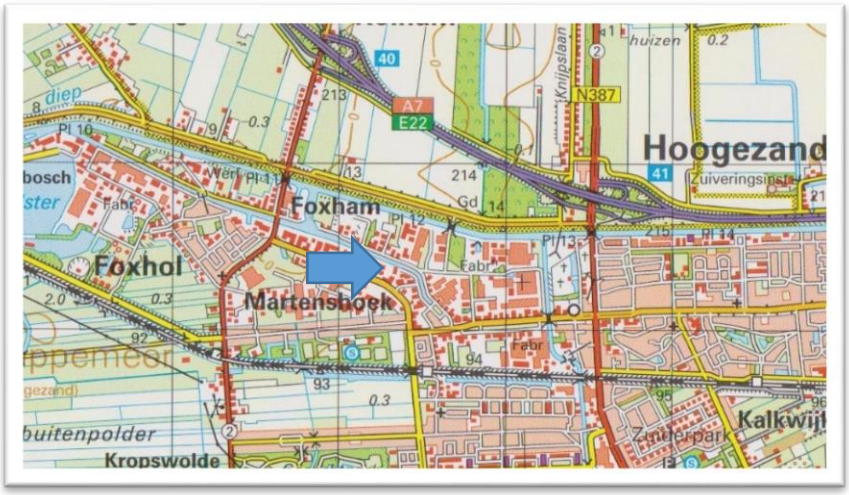

(Globale) aanduiding (zie de blauwe pijl) van de locatie van de Scheepswerf Schut Martenshoek: Werfkade 36.

De scheepsbouw op de werf van Schut Martenshoek

In de bibliotheek van het scheepvaartmuseum in Groningen vond ik een boek “In het kielzog van de scheepsbouw”, waarin de Firma G. Schut & Zn. stond genoemd. Ook vond ik daar een “Jaarboek voor de scheepvaart en scheepsbouw” van Moorman. Daarin stond een gedetailleerd overzicht (bouwjaar, naam schip, naam afnemer, soort, afmetingen, motor, pk) van de schepen die onder andere bij Schut waren gebouwd in de periode 1931 – 1939. In totaal 61 schepen, in de lengte van ca. 5,0 tot 15,3 meter, waaronder 26 “motorkruisers”, 19 “motorjachten” en 7 “motorboten”. Later stuurde het scheepvaartmuseum nog een aantal “snippers” informatie uit de vooroorlogse Waterkampioenen, met kopietjes van berichten uit de rubriek “Uitkijk” met informatie over de schepen die Schut in die tijd bouwde, sommige zelfs met foto’s (niet best van kwaliteit, zie hierna).

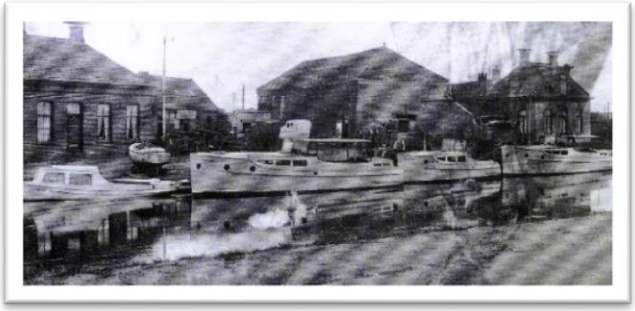

Grote bedrijvigheid bij scheepswerf Schut (Bron: De Waterkampioen)

De verzameling vooroorlogse Waterkampioenen van de Oude Glorie (jaargangen 1933 – 1938) gaf in totaal 16 korte en langere berichten over Jachtwerf Schut Martenshoek. Ook daaruit kon je opmaken dat Schut in die periode enkele tientallen motorjachten had gebouwd. Daarnaast werd een aantal keren een “Jachtmakelaar D. Schut” genoemd. En in een bericht uit 1938 werd het ontwerp en de bouw van een serie “President-kruisers” beschreven, in de afmetingen (11,00 x 3,00 m, 13,25 x 3,15 m, 15,00 x 3,50 m, zie de afbeeldingen hieronder). Er waren er al drie naar Engeland geleverd!

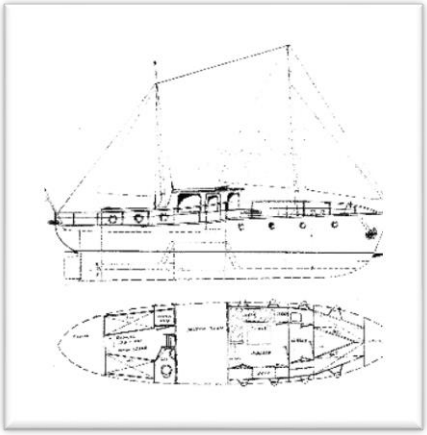

De President-Kruiser (ontwerp Schut Martenshoek. Bron: De Waterkampioen, 1938)

De bedrijfsperiode van Scheepswerf Schut Martenshoek

Informatie over de vraag van wanneer tot wanneer Scheepswerf Schut in bedrijf is geweest, vond ik in twee bronnen. Als eerste het boek “In het kielzog van de scheepsbouw. Boot- en sloepmakers van Hoogezand. Lijst van scheepsbouwers en lijst van schepen uit werfboeken” van Blaak uit 1998, dat ik vond in het scheepvaart-museum in Groningen. Op blz. 246 stond: “Firma G. Schut & Zn. 1937 – circa 1955. Bouw van stalen en aluminium boten en jachten sinds 1926”. Echter, in het “Jaarboek voor de scheepvaart en scheepsbouw”, jaargang 1932 tot 1940 werd een iets andere periode van 1931 – 1939 genoemd. Deze laatste periode komt min of meer overeen met gegevens uit de rubriek Kranten & Periodieken van het Historisch Archief Midden-Groningen. Die rubriek gaf drie kranten (Het Nieuwsblad, het Volksblad Oost-Goorecht en Omstreken en het Nieuws- en Advertentieblad Sappemeer), waarin enkele personeelsadvertenties stonden van Schut in de jaren 1946 t/m/ 1949. Latere advertenties trof ik niet meer aan – hoewel dat natuurlijk niet alles zegt.

De resultaten

Uiteindelijk kwam ik over Scheepswerf Schut Martenshoek in hoofdzaak het volgende te weten:

Aanduidingen	Scheepswerf, Jachtwerf.
Namen	Schut Martenshoek; Fa. Schut Martenshoek; G. Schut en Zonen Martenshoek; Fa. G. Schut & Zn. Martenshoek.
Locatie	Werfkade 36. Hoogezand. Aan de zuidzijde van het (oude) Winschoterdiep, even ten westen van de sluis aan de westzijde van Hoogezand.
Periode:	Niet geheel zeker. Eén bron noemt 1931 – 1949; een andere 1937 – ca 1955.
Eigenaar	Gerrit Schut (1878 – 1944) en Hendrik Schut (geb. 1907 - ??).
Activiteiten:	Bouw van stalen en aluminium boten en jachten. Voornamelijk kleine motorvaartuigen, later jachtbouw. In de periode 1933-1938 zijn enkele tientallen stalen plezierjachten gebouwd. Ook werd gehandeld in schepen door makelaar D. Schut. In 1938 werd een serie “Presidentkruisers” ontworpen en gebouwd (afm. 11,00 x 3,00 m, 13,25 x 3,15 m, 15,00 x 3,50 m).

Geraadpleegde bronnen (alfabetisch):

“Een historische wandeling door Hoogezand-Sappemeer in de negentiende en de twintigste eeuw”. Gerrit Stuut. In “Pluustergoud”, halfjaarlijks tijdschrift van de Historische Vereniging Hoogezand – Sappemeer e.o.. Nr. 39, juni 2014. Aan de hand van verschillende gegevens uit dit artikel is de locatie van Schut Martenhoek afgeleid: direct ten zuiden van het (oude) Winschoterdiep, even ten westen van de sluis aan de westkant van Hoogezand.

“historischarchief.middengroningen.nl”. Website. Historisch Archief van de gemeente Midden-Groningen. Rubriek: Kranten & periodieken. Het Nieuwsblad.nl.; (Volksblad) Oost-Goorecht en Omstreken.nl.; Nieuws- en Advertentieblad Sappemeer. Op deze website zijn negen (korte) (personeels)advertenties aangetroffen in de jaren 1946 t/m 1949. Eén daarvan noemt als adres: Scheepswerf Schut Martenshoek, Werfkade 36. Na 1949 zijn geen berichten over Schut meer aangetroffen.

“In het kielzog van de scheepsbouw. Boot- en sloepmakers van Hoogezand. Lijst van scheepsbouwers en lijst van schepen uit werfboeken”. Blaak, Abram, 1998. Op blz. 246 staat: Firma G. Schut & Zn. 1937 – circa 1955. Bouw van stalen en aluminium boten en jachten sinds 1926.

“Jaarboek voor de scheepvaart en scheepsbouw”. **Moorman. Jaargang 1932 tot 1940.** In het jaarboek staat een gedetailleerd overzicht (bouwjaar, naam schip, naam afnemer, soort, afmetingen, motor, pk) van schepen die op de scheepswerf van Schut zijn gebouwd in de periode 1931 – 1939. In totaal 61 schepen, in de lengte van ca. 5,0 tot 15,3 meter, waaronder 26 “motorkruisers”, 19 “motorjachten” en 7 “motorboten”.

“Lijst met Scheepswerven”. Vereniging “De Binnenvaart”. Genoemd wordt “Scheepswerf Schut, Martenshoek, 1931 – 1949. Voornamelijk kleine motorvaartuigen, later jachtbouw”.

“Waterkampioen, De”. A.N.W.B. Wekelijks orgaan, jaargangen 1933 – 1939. In deze jaargangen staan 16 korte en langere berichten over Jachtwerf Schut Martenshoek (Gebr. J. en H.). In deze periode zijn enkele tientallen motorjachten gebouwd. Ook wordt een “Jachtmakelaar D. Schut” genoemd. In het laatste bericht (1938) wordt de bouw van een serie “Presidentkruisers” beschreven van verschillende afmetingen (11,00 x 3,00 m, 13,25 x 3,15 m, 15,00 x 3,50 m). Volgens de werf zijn er al drie naar Engeland geleverd.